

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН У ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Груцяк В.І., канд. фіз.-мат. наук (Харків)

У статті зроблено історичний аналіз процесу становлення організаційної структури управління навчанням іноземних студентів та методик їх мовної підготовки в Харківському університеті у 60-х роках ХХ сторіччя.

Ключові слова: іноземні студенти, підготовчий факультет для іноземних громадян, методика викладання мови, Харківський університет.

В статье проведен исторический анализ процесса становления организационной структуры управления обучением иностранных студентов и методик их языковой подготовки в Харьковском университете в 60-х годах ХХ столетия.

Ключевые слова: иностранные студенты, подготовительный факультет для иностранных граждан, методика преподавания языка, Харьковский университет.

In the article we analyzed the process of formation and development of organizational structure of foreign students' educational management and the techniques of their language training in Kharkiv University during the 60th years of XX century.

Key words: foreign students, preparatory department for foreign students, technique of the language teaching, Kharkiv university.

Знання історії діяльності своєї галузі є невід'ємною частиною професійної підготовки будь-якого фахівця. На жаль, нині ми маємо тільки уривчасті дослідження розвитку системи і методик навчання іноземців. При цьому основні дослідження у цій галузі стосуються розвитку Московських й Санкт-Петербурзьких шкіл. У статті наведено результати історичного дослідження процесу становлення системи

й методик навчання іноземців в одному із загальнонавчальних центрів підготовки іноземців [6: 170] – Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна.

У системі підготовки іноземців в історичному минулому було закладено принципи, які актуальні й зараз. Вивчення досвіду не тільки ближнього, але й віддаленого від нас часом, дає можливість побачити по-іншому і те нове, що часто виявляється давно забутим старим, спертися на багатий досвід попередніх методистів. Вивчення методичних розробок «давніни» дозволяє побачити відображення багатьох принципів, які іноді розглядаються тільки як досягнення сучасних методистів.

Навчання іноземців у Харківському університеті має глибоке історичне коріння. Так, наприклад, у 30-ті роки XIX сторіччя поляки «... в окремі роки становили до однієї третини загальної кількості студентів університету» [11: 98], наприкінці XIX сторіччя поляки складали 4,8%, німці – 2,3%, греки – 2,3% всього складу студентів [11:148]. У повоєнні роки XX сторіччя в Харківському університеті починаючи з 1949 року з'являються студенти з країн народної демократії [1: 107]. У 1958 році в університеті вже навчався 41 іноземний студент [12: 106].

Разом із тим слід зазначити, що навчання іноземців в університеті до середини XX сторіччя не було системним явищем і носило винятковий характер.

Початком становлення системи навчання іноземців в університеті слід вважати організацію наказом Мінвузу УРСР № 364 від 21 червня 1961 року при Харківському державному університеті одного з перших у СРСР підготовчого факультету для іноземних громадян. До функцій факультету входило навчання іноземних громадян, що прибували до СРСР, російської мови і підготовка їх до вступу у ВНЗ. Спочатку на факультеті було організовано дві кафедри: російської мови і загальноосвітніх дисциплін [1: 109]. Очолив факультет кандидат історичних наук, доцент Побеленський Я. А. Заступником декана з навчальної роботи став старший викладач факультету іноземних мов Дзюбанов В. Г.

У перший рік роботи факультету його першому деканові Побеленському Я. А. спільно з ректоратом необхідно було створити структуру факультету, визначити функції кожного підрозділу, створити

творчий колектив викладачів і співробітників, вирішити ряд питань з організації й матеріально-технічного забезпечення навчального процесу.

У вересні 1961 року навчання на підготовчому факультеті розпочали перші 152 студенти з Іраку. На той час укомплектованою кадрами була тільки кафедра російської мови, але ніхто з особового складу кафедри не мав ніякого досвіду роботи з іноземцями. Це були колишні вчителі середніх шкіл (5 осіб), викладачі ВНЗ і технікумів (10 осіб), випускники філологічного факультету університету (2 особи) і четверо студентів 5 курсу філологічного факультету. Очолила кафедру Лігачова Ю. О. При кафедрі була створена секція у складі чотирьох осіб, яка працювала з в'єтнамськими студентами хімічного факультету, аспірантами і стажистами.

У перший навчальний рік виховною роботою займався старший викладач-вихователі Колубасєв В. П. У 1962/63 навчальному році заступником декана з виховної роботи був випускник історичного факультету університету Чигринов В. І., в 1963/64 навчальному році – Фараонов Б. К, якого змінила Бекірова (Скорик) Д. З.

Перший рік виконуючим обов'язки завідувача кафедри загальноосвітніх дисциплін на умовах погодинної оплати був викладач історичного факультету Тополя М. В. Кафедра своїми кадрами в першому навчальному році укомплектована не була. Навчальні дисципліни на умовах погодинної оплати проводили співробітники Харківського інституту удосконалення вчителів і лише з приходом у 1962 році на посаду штатного завідувача кафедрою Олійника П. Г. почалася комплектація кафедри власними кадрами. У 1970 році кафедра загальноосвітніх дисциплін була поділена на дві: кафедру природничих наук (завідувач – Олійник П. Г.) і кафедру суспільних наук (завідувач – кандидат історичних наук Чугуєнко В. М.).

Робота першого покоління викладачів підготовчого факультету проходила в особливій атмосфері. Це була атмосфера творчості і захопленості своєю справою, високої відповідальності, розуміння соціальної значущості своєї професії і усвідомлення особистої причетності до становлення нового факультету. Викладачі активно створювали навчальні плани, програми, навчальні посібники і матеріали. Вивчалися граматична, лексико-семантична і стилістична системи російської мови з метою адаптування їх до потреб викладання іно-

земним студентам, розроблялася методика навчання іноземців різним мовним темам, підбирався і створювався навчальний матеріал.

Але особливо актуальним було завдання створення навчальних посібників і підручників, адекватних цілям навчання студентів підготовчого факультету. Певний час підготовчий факультет ХДУ використовував для викладання мови підручник, розроблений у Київському університеті (автор М. Ф. Парахіна), а також московський підручник (автори Баш О.Г. та ін.). Проте потреба відображати у навчальному процесі конкретні реалії життя студентів Харківського університету, що живуть саме у Харкові, вимагала створення свого підручника. Значну допомогу в цій роботі надали кафедри російської мови як іноземної Київського, Московського та Ленінградського університетів. Завдяки творчим зусиллям викладачів факультету вже в 1962 році був виданий навчальний посібник російської мови (автори Лігачова Ю. О., Літовкіна З. А., Раєвська Г. Є., Селіванова Л. В., Філіппова З. О., Чернецка М. М., Вітковська Е. В.). Особливістю цього посібника стало економне і стисле подання навчального матеріалу з російської мови, що дозволяло зосередитися на вивченні студентами наукового стилю мовлення і надавало можливість викладачам природничих й суспільних дисциплін упевнено оперувати граматичними формами, необхідними їм у навчальному процесі.

У 1972 році, коли була сформована концепція підручника, посібник став підручником російської мови для іноземних учнів, які навчаються на підготовчому факультеті. Його авторами стали викладачі підготовчого факультету Вітковська Е. В., Горлова Е. К., Маєвська Г. Є., Пісарєва Р. Д., Серєда Р. М., Філіппова З. О. Ним користувалися не тільки в ХДУ, але й в інших ВНЗ Харкова, де навчалися на той час іноземці. Про підручник знали і його використовували у навчальному процесі в інших містах України (Одесі, Львові, Києві). Підручник, на відміну від занадто політизованих московських підручників, виконував своє першочергове призначення результативного засобу практичного оволодіння російською мовою іноземцями. З 1972 по 1994 роки він витримав п'ять видань [9], з деякими змінами та доповненнями був виданий у 2004 році і до цього часу використовується у навчальному процесі у ВНЗ України.

60–70 роки були в історії методики викладання російської мови

як іноземної (РЯІ) роками пошуків шляхів і методів викладання навчальної дисципліни, абсолютно нової і для самих людей, що її викладали. Колектив викладачів факультету почав проводити перші наукові дослідження з методики викладання російської мови як іноземної і методики викладання загальноосвітніх дисциплін нерідною мовою. Різноманіття напрямів, за якими йшло становлення методик, зумовило до життя створення багатьох творчих науково-методичних груп, завдяки спільним зусиллям яких підготовчому факультету Харківського університету вдалося сформувати свою методичну школу.

Так, була створена група викладачів, які займалися питаннями методики викладання фонетики іноземцям. Це були Бобкова О. Д., Пивоварова Г. Б., Середя Р. М., Стеценко Л. І., Халтуріна М. Ф. – ентузіасти своєї справи. Підсумком зусиль групи стало видання у 1972 році вступного фонетичного курсу, який з тих далеких часів став обов'язковим на підготовчому факультеті і витримав багато перевидань [7].

У ті роки на підготовчому факультеті ХДУ була розроблена унікальна навчальна дисципліна – музична фонетика. Факультет може пишатися навчальними посібниками з музичної фонетики – їх якістю, змістом і тим фактом, що аналогів таким посібникам на інших факультетах немає.

Для наукової організації навчального матеріалу з урахуванням психолінгвістичних вимог був створений творчий колектив у складі Вештак І. І., Джурко Е. М., Чистякової А. Б., результатом роботи якого в 1972-1973 роках став навчальний посібник «Вводно-структурный курс русского языка для иностранных студентов».

Проте перед підготовчим факультетом стояло не тільки завдання створення науково обґрунтованої теоретико-методичної бази викладання російської мови іноземцям. Студентів підготовчого факультету потрібно було навчити не тільки спілкування в російськомовному середовищі, а перш за все, підготувати до навчання в радянських ВНЗ, де вони, поряд із радянськими студентами, могли б навчатися за обраною спеціальністю; адже саме в цьому – у підготовці до навчання у ВНЗ – і полягало головне завдання такої нової для того часу реалії як підготовчий факультет.

На той час у методиці викладання РЯІ з'явилося поняття «мова спеціальності», виникла необхідність у професійно-орієнтованих

підручниках і навчальних посібниках із мови, метою яких було навчання студентів мовних особливостей – лексичних, граматичних, стилістичних, – що зустрічаються в мові конкретних навчальних і наукових дисциплін, які вивчаються студентами у ВНЗ на просунутому етапі. У вивчення специфіки наукового стилю, який обслуговує мову науки, її різновидів (мова фізики, хімії, біології і т. д.), факультет включився відразу ж, як тільки це завдання було поставлене самим життям: колектив зрозумів, що без його розв’язання не можливо успішно готувати іноземців до навчання у ВНЗ.

Перший у Харкові професійно-орієнтований навчальний посібник для студентів підготовчого факультету було підготовлено Баратовою В. В. та Лебедевою В. О. – викладачами кафедри російської мови і Куликовою С. Л. – викладачем кафедри природничих наук. Це був посібник нового типу – посібник із мови спеціальності для майбутніх медиків [5]. Відзначимо, що посібник спирався на науково-об’єктивну лінгвістичну базу – частотний словник мови предметів, які викладалися на I і II курсах медінституту. Словник такого типу був створений у Радянському Союзі вперше і був виданий у Москві, що говорить про значущість роботи, яку виконав її автор – викладач кафедри російської мови підготовчого факультету Левітський В. В. [3].

З’явилися перші, зорієнтовані на іноземних студентів підготовчих факультетів, навчальні посібники з природничих дисциплін: з біології (автор Куликова С. Л. [2]) і з фізики (автор Олійник П. Г. [4]).

Для забезпечення обов’язкової для підготовчих факультетів навчальної дисципліни «Радянський Союз» викладачами університету у 1964 році був виданий великий за обсягом навчальний посібник [8], який потім був доопрацьований і у 1970 році виданий з грифом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР. У 1973 році викладачами факультету Купрій І. Д., Назаренко Д. В. і Чугуєнко В. М. було підготовлено навчально-методичне видання «Советский Союз», яке було адаптовано до реалій навчання у Харківському університеті.

У ті далекі часи на факультеті відбулися перші захисти кандидатських дисертацій з методики викладання РЯІ – Баратова В. В. (1969) і Богуславський В. М. (1971), почали проводитися заходи, які стали на факультеті традиційними. Так, за ініціативою Левітського В. В. у

1963 році серед студентів підготовчого факультету вперше було проведено конкурс «Я читаю стихи по-русски». А в 1964 році за ініціативою Скорик Д. С. було проведено випускний вечір студентів підготовчого факультету «Ми уже говорим по-русски», який став однією з кращих традицій факультету. Ця традиція пізніше була підхоплена підготовчими факультетами Харкова й інших міст.

На кінець 60-х років в університеті починає складатися структура управління підготовкою іноземних громадян.

У 1964 році на підставі Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 25 травня 1964 року № 453–187 [6:110] в університеті було створено деканат по роботі з іноземними студентами, аспірантами і стажистами. Першим деканом став викладач кафедри історії КПРС Сагалаєв В. І.

Для роботи з іноземцями на просунутому етапі в 1964 році від кафедри російської мови підготовчого факультету була відокремлена секція російської мови основних факультетів при деканаті по роботі з іноземними студентами, яку очолила доцент Літовкіна З. О. У секцію входило шість викладачів. Кафедру російської мови, до якої входила і секція основних факультетів, з 1963 по 1968 рік очолювала Стеценко Л. І. За декілька років контингент іноземних студентів на просунутому етапі збільшився, кількість викладачів зросла до 14 осіб, і в 1968 році була створена нова структура – кафедра російської мови основних факультетів при деканаті по роботі з іноземними студентами. Кафедру спочатку очолила Лігачова Ю. О., а потім її змінила доцент Федотова Н. О.

Славу і науковий потенціал Харківського університету завжди складали особи, здатні захопити студентів і колег, створити наукову школу. В історії кафедри російської мови основних факультетів при деканаті по роботі з іноземними студентами така особа – Федотова Н. А. – завідувачка кафедрою, беззмінний керівник міського методичного об'єднання викладачів РЯІ [6:170]. Праця Федотової Н. А. неодноразово отримувала високу оцінку в нашій державі й за кордоном. Федотову Н. А. було нагороджено орденом Дружби Народів і медаллю О. С. Пушкіна.

У 1967 році в університеті була введена посада проректора по роботі з іноземними учнями. Першим проректором став кандидат історичних наук Перевозов А. Д.

У 1968 році деканом підготовчого факультету було призначено кандидата історичних наук, старшого викладача кафедри нової і новітньої історії Пугача Є. П. Його заступником з навчальної роботи стала старший викладач кафедри російської мови Бобкова О. Д., заступниками з виховної роботи стали викладачі Донцова Т. М. і Кобизев В. О. У 1970 році заступником декана стала викладач кафедри російської мови Кухтенко В. А., а в 1971 – Подлєсна С. П.

За перше десятиліття існування факультет підготував 1454 іноземних студенти з 68 країн світу [10].

Таким чином, на початок 70-х років в університеті сформувалась система підготовки іноземців, яка успішно проіснувала до середини 90-х років ХХ сторіччя. До середини 70-х років методика викладання РЯІ оформилася в теорію викладання РЯІ і визначила свій метод як свідомо-практичний. Основним було визнано принцип активної комунікативності, а метою викладання РЯІ стало формування в учнів комунікативної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Груцяк В. І. Становлення системи довузівської освіти іноземних громадян в СРСР // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: Вип. 11. – Харків: Константа, 2007. – С. 102-113.
2. Куликова С. Л. Анатомия и физиология человека : Учеб. пособие по биологии. – Харьков: ХГУ, 1967. – 136 с.
3. Левитский В. В. Частотный словарь языка учебных пособий мединститута. – М.: Изд-во МГУ, 1966. – 148 с.
4. Олейник П. И. Физика. – Харьков: ХГУ, 1967. – 175 с.
5. Русский язык: Пособие для студентов-иностранцев, изуч. дисциплины биол. профиля / В. В. Баратова, С. Л. Куликова, В. А. Лебедева. – Харьков: Виш. школа, 1977. – 158 с.
6. Сборник документов по вопросам приёма, обучения и материального обеспечения иностранных граждан, обучающихся в СССР. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – 286 с.
7. Середя Р. Н. Методические указания по постановке звуков русского языка для студентов-иностранцев подготовительного факультета. – Харьков: ХГУ, 1972. – 77 с.
8. Советский Союз: Учеб. пособие для студентов-иностранцев подготов. ф-та ХГУ / А. И. Черноволенко, Ш. Ф. Агеев, В. И. Булах и др. – Харьков: Изд-во ХГУ, 1964. – 392 с.

9. Учебник русского языка для студентов-иностранцев подготовительного факультета / Э. В. Витковская, Э. К. Горлова, Г. Е. Маевская, Р. Д. Писарева, Р. Н. Середя, З. А. Филиппова – Харьков–Москва: КОДА–ИНФОЛАЙН, 1993. – Ч.І – 64 с., 1994. – Ч.ІІ – 240 с., 1994. – Ч.ІІІ – 110 с.
10. Фідчунова Н. Посланці 68 країн : (Про десятирічний ювілей підготовчого факультету ХДУ) // Рад. Україна. – 1972. – 25 травня.
11. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельніков, Б. П. Зайцев та ін. – Харків: Фолю, 2004. – 750 с.
12. Харьковский государственный университет 1805-1980: Истор. очерк. – Харьков: Вищ. шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1980. – 160 с.